

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

INTERNATIONAL COOPERATION IN ACCORDANCE WITH THE NEW CODE OF CRIMINAL PROCEDURE OF UKRAINE

Зуєв В.В.,

*аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»*

Стаття присвячена визначенню поняття міжнародного співробітництва, місця міжнародного співробітництва в кримінальному процесуальному праві. Проводиться аналіз деяких форм міжнародної правової допомоги, передбачених новим КПК України.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, правова допомога, обсяг співробітництва.

Стаття посвящена определению понятия международного сотрудничества, места международного сотрудничества в уголовном процессуальном праве. Проводится анализ некоторых форм международной правовой помощи, предусмотренных новым УПК Украины.

Ключевые слова: международное сотрудничество, правовая помощь, объем сотрудничества.

The article is dedicated to the definition of international cooperation and the place of international cooperation in criminal procedure law. Some forms of international legal assistance in criminal cases provided by the new Code of Criminal Procedure of Ukraine are analyzed.

Key words: international cooperation, legal assistance, amount of cooperation.

Актуальність теми дослідження визначена, по-перше, реформуванням правової системи України, зокрема кримінальної процесуальної галузі, по-друге, запровадженням такої кримінальної процесуальної підгалузі в законодавстві, як міжнародне співробітництво

під час кримінального провадження, яке знайшло своє відображення в Розділі ІХ нового КПК України, а також завданнями, які поставлені перед юридичною наукою у зв'язку з інтеграцією України в європейське співтовариство, інтенсифікацією міжнародного співробітництва в

усіх сферах суспільного життя, в тому числі у сфері боротьби зі злочинністю. Сучасний рівень злочинності, набуття нею транскордонних та транснаціональних форм обумовлює необхідність консолідації зусиль правоохоронних органів різних держав у здійсненні спільних заходів, які забезпечують ефективність боротьби з нею. У зв'язку з цим для законодавця було важливо розробити дієвий механізм надання міжнародної правової допомоги в кримінальних справах, адже головним фактором, що впливає на її ефективність, є належна правова регламентація такої допомоги на рівні не лише міжнародного договору, а й національного закону.

Кримінальне процесуальне право тривалий час залишалося «закритою» для міжнародно-правових норм галузю права, а наука кримінального процесуального права, на жаль, тривалий час не виявляла великого інтересу до проблем міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу. При характеристиці міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального судочинства в юридичній літературі можна натрапити на різні точки зору про сутність і правову природу взаємодії в розглянутій сфері. Вивченням цих питань займалися О.Г. Волеводз, Н.М. Кіпніс, М.І. Смирнов, Н.І. Костенко, М.В. Буроменський, В.П. Панов, Т.С. Гавриш, М.І. Пашковський та інші.

Більшу частину досліджень з проблеми міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу вчені здійснили або в частині окремих питань міжнародного кримінального процесу, або через розгляд його як складової частини міжнародного кримінального права. Як цілісна система це питання залишається неопрацьованим. Крім того, легального поняття «міжнародний кримінальний процес» (тобто такого, яке б мало юридичне закріплення) у національному законодавстві немає. Тому **метою** статті є подальший науковий пошук та аналіз проблеми, що досліджується.

Вклад основного матеріалу. Низка вчених розглядають міжнародне співробітництво держав у сфері кримінального судочинства як один з інститутів міжнародного кримінального права. Тому в юридичній літературі часто сприймають міжнародне кримінальне право як надзвичайно широке явище, що охоплює все міжнародне співробітництво держав у сфері кримінального процесу. Так, деякі автори до особливостей міжнародного кримінального права відносять його комплексний характер, оскільки воно містить норми кримінального, кримінального процесуального і кримінально-виконавчого права [1, с. 15]. На необхідність більш обережного поводження з терміном «міжнародне кримінальне право» звертають увагу багато вчених. На думку М.В. Буроменського, «ідея міжнародного кримінального права нерідко по суті підміняє собою міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю» [2, с. 366].

Необхідно відзначити, що в літературі позитивно оцінюється становлення самостійного міжнародного кримінального процесу (міжнародного кримінального судочинства) і більш чіткого розмежування норм матеріального кримінального права і норм процедурного характеру. Одні автори вважають, що як один із інститутів у системі міжнародно-правового процесу можна розглядати міжнародний кримінальний процес як сукупність принципів і норм, що регулюють співробітництво держав, а також держав і міжнародних судових органів, у сфері розслідування і судового розгляду справ про злочини проти міжнародного правопорядку і запобігання їм [3, с. 160]. На думку інших, міжнародне співробітництво держав у сфері кримінального судочинства є самостійним інститутом кримінального процесуального права [4, с. 34]. Треті вважають за можливе говорити про розвиток нової підгалузі кримінального процесу [5, с. 2]. Четверта група вчених вважає, що в міжнародному праві

сформувалася нова галузь – міжнародне кримінальне процесуальне право [6, с. 87].

Уявляється, що правомірно говорити про формування у цей момент підгалузі кримінального процесуального права, що знаходиться на стику міжнародного і кримінального процесуального права. Про це свідчить проведений аналіз правових ознак будь-якої підгалузі права. Загальновідомо, що підгалузі «регулюють окремі масиви суспільних відносин, що характеризуються своєю специфікою і відомою родовою відокремленістю» [7, с. 397], являють собою об'єднання декількох інститутів однієї й тієї самої галузі права [8, с. 211]. Міжнародне співробітництво держав у сфері кримінального судочинства характеризується зазначеними ознаками, оскільки об'єднало в собі норми й інститути, що регулюють процесуальні відносини в розглянутій сфері, які виникають у зв'язку з порушенням, розслідуванням, розглядом і вирішенням кримінальних справ, ускладнених іноземним елементом, а також виконанням прийнятих процесуальних рішень. Наявність у справі іноземного елемента обумовлює практичну неможливість розслідування, розгляду і вирішення кримінальної справи, а також виконання прийнятого рішення в рамках однієї внутрішньодержавної системи.

У рамках цієї підгалузі об'єднані комплексні правові інститути (наприклад, інститут правової допомоги у кримінальних справах (у вузькому розумінні), інститут видачі (екстрадиції), інститут передачі осіб, засуджених іноземними судами, до країни свого громадянства та ін.), що входять до складу міжнародного і внутрішньодержавного кримінального процесуального права, що характеризуються єдністю правових норм і принципів, які регулюють самостійні, відносно відокремлені групи відносин. Ця підгалузь є комплексною також внаслідок комплексного характеру джерел. У ній міститься велика кількість міжнародно-правових джерел, що, поєднуючись із національно-правовими джерелами, утворюють єдиний правовий комплекс, який характеризується спільністю предмета регулювання. Норми цієї підгалузі зафіксовані в численних договорах, що різняться за сферою дії і колом учасників, а також на рівні національного законодавства. Предмет кримінального процесуального права і міжнародного кримінального процесуального права однорідний, а наявність іноземного елемента створює лише його специфіку. Тому норми, що регламентують міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства, входять у систему кримінального процесуального права і не є самостійною галуззю. Водночас міжнародний кримінальний процес не може зводитися до процесуальних форм однієї держави. За наявності іноземного елемента процедура провадження в кримінальній справі ускладнюється через необхідність одержання і перевірки доказів, проведення процесуальних дій на території іноземної держави.

Можна погодитись із тим, що міжнародне кримінальне процесуальне право (МКПП) – це сукупність норм міжнародного права, що охоплюють діяльність міжнародних і національних кримінальних судових органів, органів прокуратури, інших уповноважених органів з розкриття і розгляду кримінальних справ, що встановлюють процесуальні форми цієї діяльності, права та обов'язки суб'єктів, що беруть участь у ній, їх правове становище. МКПП охоплює питання міжнародного співробітництва держав як одна з одною, так і з міжнародними судовими органами у сфері кримінального судочинства. Зокрема, воно визначає порядок взаємодії судів, прокурорів, слідчих із відповідними компетентними органами і посадовими особами іноземних держав та міжнародних судів і трибуналів (напрям запити про правове допомогу, їх зміст і форму, виклик свідків, потерпілих і т. п.), питання видачі та передачі осіб в інтересах кримінального правосуддя і т. д. [9, с. 19-20]

Міжнародне ж співробітництво у сфері кримінального судочинства, на думку П.А. Лупинської, – це заснована на міжнародному договорі, міжнародній угоді чи на принципі взаємності взаємодія судів, прокурорів, слідчих і органів дізнання з відповідними компетентними органами і посадовими особами іноземних держав і міжнародних організацій з питань надання правової допомоги, видачі особи для притягнення до кримінальної відповідальності, передачі особи, засудженої до позбавлення волі, для відбування покарання в державі, громадянином якої вона є [10, с. 702-703]. О.Г. Волеводз визначає міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу як здійснювану органом дізнання, слідчим, прокурором і судом відповідно до вимог законодавства, що регулює кримінальне судочинство, погоджену з компетентними органами і посадовими особами іноземних держав, а також міжнародними організаціями діяльність з одержання і надання допомоги в досудовому слідстві й судовому розслідуванню, а також у вжитті інших заходів, необхідних для правильного вирішення кримінальних справ [11, с. 51]. Зазначені визначення міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу не в повному обсязі відповідають сучасному стану взаємодії договірних сторін у розглянутій сфері, оскільки обмежують таке співробітництво тільки деякими (перерахованими) напрямками взаємодії (П.А. Лупинська) і лише на досудових і судових стадіях (О.Г. Волеводз).

Ми підтримуємо таку позицію, що міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства — це врегульована міжнародними договорами та (або) внутрішньодержавним кримінальним процесуальним законодавством чи заснована на принципі взаємності різноманітна за напрямками і формами взаємодія правоохоронних і судових органів України з відповідними компетентними органами запитуючої сторони або міжнародними організаціями, здійснювана на всіх етапах кримінального процесу, спрямована на вирішення загальних завдань кримінального судочинства, пов'язана з розслідуванням, розглядом і вирішенням кримінальних справ, а також виконанням прийнятих процесуальних рішень, захистом прав і законних інтересів осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві [12, с. 16].

Видається, що на сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах інтернаціоналізації всіх сфер суспільного життя і, як наслідок, інтернаціоналізації злочинності, поширення її типових закономірностей, тенденцій і форм на інші країни і регіони міжнародна правова допомога в кримінальних справах, її належна правова регламентація в національному законі як одна з найважливіших умов ефективного співробітництва в сфері боротьби зі злочинністю набуває значення гарантії здійснення правосуддя, оскільки забезпечує можливість одержання доказів у кримінальній справі, виконання прийнятих процесуальних рішень, відшкодування заподіяного злочинним збитку, притягнення до кримінальної відповідальності винуватих у вчиненні злочину осіб, а також вироблення єдиної стратегії й узгодження дій держав у попередженні злочинності та безпосередній боротьбі з нею, а також у виконанні покарань [13, с. 37; 14, с. 69].

Національне законодавство закріплює визначення міжнародної правової допомоги, під якою розуміється «проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою» (п. 1, ч. 1, ст. 541 КПК), та передбачає такий обсяг співробітництва:

- вручення документів,
- виконання окремих процесуальних дій,
- видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення,

- тимчасова передача осіб,
- перейняття кримінального переслідування,
- передача засуджених осіб та виконання вироків (ст. 542 КПК) [15]. ///

Як видно з цієї статті, передача предметів (а ототожнення предметів із документами є абсолютно невірним) не входить до цього переліку, а тому логічно буде стверджувати, що такої форми співробітництва з українською стороною немає, хоча в ч. 2 ст. 549 КПК згадується про можливість компетентного органу України відмовитись від вимоги повернення, зокрема, речових доказів до України після закінчення кримінального провадження запитуючою стороною. Але порядок такої дії кодексом не регламентується. Було б доречно доповнити Розділ IX відповідною статтею, адже передача предметів передбачена в кримінальних процесуальних кодексах багатьох країн СНД, з якими Україна активно співпрацює.

Кримінальне процесуальне законодавство Республіки Білорусь передбачає не тільки можливість передавати запитуючій стороні предмети, що мають будь-яке значення по справі (наприклад, у ст. 505 КПК Республіки Білорусь зазначається: ... предмети, що були знаряддями злочину, або зберегли на собі сліди злочину, або здобуті злочинним шляхом, або інші предмети, які можуть бути засобами з виявлення злочину, встановлення фактичних обставин кримінальної справи, виявлення винних або спростування обвинувачення), але й встановлює процедуру (наприклад, ч. 2 ст. 505 КПК Республіки Білорусь встановлює: Генеральна прокуратура Республіки Білорусь передає предмети органу іноземної держави, який надіслав відповідний запит) [16].

Аналогічна позиція міститься і в Кримінальному процесуальному кодексі Азербайджанської республіки: в ч. 1 ст. 505 зазначено, що орган кримінального переслідування Азербайджанської Республіки, до якого подано запит, на прохання запитуючого компетентного органу іноземної держави видає такі предмети:

1. Предмети, що використовувалися при скоєнні злочину, яке стало причиною видачі особи, в тому числі знаряддя злочину, предмети, придбані внаслідок злочину або отримані у вигляді плати за нього, а так само предмети, отримані злочинцем замість придбаних у тому самому порядку;

2. Предмети, що можуть мати доказове значення в кримінальній справі.

Предмети видаються також у разі неможливості видачі особи на підставі її смерті, втечі або інших обставин [17].

Стаття 550 Кримінального процесуального кодексу Республіки Молдова також передбачає передачу предметів за клопотанням запитуючої сторони. У ч. 4 цієї ж статті міститься правило, що контрастує з нормою ч. 2 ст. 549 КПК України: «права на ці предмети й цінності належать Республіці Молдова, і вони можуть бути передані запитуючій стороні за умови швидкого завершення кримінального судочинства та їх подальшого повернення» [18].

Під видачею особи (екстрадиція) у вітчизняному законодавстві розуміється видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку (п. 2, ч. 1, ст. 541 КПК України). Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитованої держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави. Запит про видачу особи (екстрадицію) направляється за умови, якщо за законом України хоча б за один зі злочинів, у зв'язку з якими запитуються видача, передбачено покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у виді

позбавлення волі, і невідбутий строк становить не менше чотирьох місяців.

Тимчасова передача – видача на певний строк особи, яка відбуває покарання на території однієї держави, іншій державі для проведення процесуальних дій з її участю та притягнення до кримінальної відповідальності з метою запобігання закінченню строків давності або втраті доказів у кримінальній справі (п. 11, ч. 1 ст. 541 КПК України). Якщо для давання показань або участі в інших процесуальних діях під час кримінального провадження необхідна присутність особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягується до кримінальної відповідальності в цьому кримінальному провадженні, орган досудового розслідування, прокурор, суддя або суд України, які здійснюють кримінальне провадження, складають прохання про тимчасову передачу такої особи в Україну.

Переїняття кримінального провадження за новим законодавством – здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території іншої держави, за її запитом (п. 3, ч. 1, ст. 541 КПК України). Кримінальне провадження може бути перейняте Україною за таких умов:

1) особа, яка притягується до кримінальної відповідальності, є громадянином України і перебуває на її території або особа, яка притягується до кримінальної відповідальності, є іноземцем чи особою без громадянства і перебуває на території України, а її видача неможлива або у видачі відмовлено;

2) запитуюча держава надала гарантії, що в разі ухвалення вироку в Україні особа, яка притягується до кримінальної відповідальності, не піддаватиметься у запитуючій державі державному обвинуваченню за те саме кримінальне правопорушення;

3) діяння, якого стосується запит, є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність.

У разі перейняття кримінального провадження Генеральна прокуратура України доручає здійснення досудового розслідування відповідному прокурору, про що повідомляє державу, яка надіслала запит.

З моменту перейняття компетентним органом іншої держави кримінального провадження відповідні органи України не мають права здійснювати будь-які процесуальні дії щодо особи у зв'язку з кримінальним правопорушенням, щодо якого передано кримінальне провадження, інакше, ніж на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги з боку держави, яка перейняла кримінальне провадження.

Підставою для розгляду питання про передачу засудженої особи для відбування покарання є запит уповноваженого (центрального) органу іноземної держави, звернення засудженого, його законного представника або близьких родичів чи членів сім'ї, а також інші обставини, передбачені законом України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Засуджену судом України особу може бути передано для відбування покарання в іншу державу, а засудженого іноземним судом громадянина України прийнято для відбування покарання в Україні тільки за умов:

1) якщо ця особа є громадянином держави виконання вироку;

2) якщо вирок набрав законної сили;

3) якщо на час отримання запиту про передачу засуджений має відбувати покарання впродовж не менше ніж п'ять місяців або якщо йому ухвалено вирок до ув'язнення на невизначений строк;

4) якщо на передачу згоден засуджений або з урахуванням його віку чи фізичного або психічного стану на це згоден законний представник засудженого;

5) якщо кримінальне правопорушення, внаслідок вчинення якого було ухвалено вирок, є злочином згідно із законодавством держави виконання вироку або було б злочином у разі вчинення на її території, за вчинення якого може бути призначено покарання у виді позбавлення волі;

6) якщо відшкодовано майнову шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, а в разі наявності – і процесуальні витрати;

7) якщо держава ухвалення вироку і держава виконання вироку згодні на передачу засудженого.

Питання про передачу осіб, засуджених судами України до позбавлення волі, для відбування покарання в державах, громадянами яких вони є, вирішується Міністерством юстиції України.

Вирок суду іноземної держави може бути визнаний і виконаний на території України у випадках і в обсязі, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Запит про виконання вироку суду іноземної держави, крім запиту про передачу засудженої особи, Міністерство юстиції України розглядає протягом тридцяти днів з моменту надходження запиту. Якщо запит і додаткові матеріали надійшли іноземною мовою, цей строк продовжується до трьох місяців. При розгляді запиту про виконання вироку суду іноземної держави Міністерство юстиції України з'ясовує наявність підстав, передбачених міжнародним договором України, для його задоволення. З цією метою Міністерство юстиції України може запитувати необхідні матеріали та інформацію в Україні або у компетентного органу іноземної держави. Встановивши наявність таких підстав, Міністерство юстиції України направляє до суду клопотання про визнання і виконання вироку суду іноземної держави і передає наявні матеріали. При відмові в задоволенні запиту Міністерство юстиції України повідомляє про це іноземний орган, від якого надійшов запит, з роз'ясненням підстав відмови. Не підлягають виконанню в Україні вирок судів іноземних держав, ухвалені заочно (in absentia), тобто без участі особи під час кримінального провадження, крім випадків, коли засудженій особі було вручено копію вироку і надано можливість його оскаржити. У задоволенні запиту про виконання вироку суду іноземної держави може бути відмовлено, якщо таке виконання суперечить зобов'язанням України за міжнародними договорами України.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що новий КПК України досить детально і прискіпливо регламентує питання міжнародного співробітництва в кримінальному судочинстві, а належна правова регламентація в національному законі як одна з найважливіших умов ефективного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю набуває значення гарантії здійснення правосуддя. Утім, залишаються певні недоліки, на які було звернуто увагу, а доопрацювання відповідних положень кримінального процесуального законодавства в подальшому будуть сприяти лише зміцненню правосуддя в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кибальник А.Г. Современное международное уголовное право: понятие, задачи и принципы / Под ред. докт.юр.наук А.В. Наумова. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 252 с.
2. Буроменський М.В. Деякі судження про поняття міжнародного кримінального права // Вісник до 10-річчя Академії правових наук України. – 2003. – №2-3 (33-34). – С. 359-370

3. Панов В.П. Международное уголовное право: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 320 с.
4. Тертишник В., Тертишник О. Проблеми міжнародного співробітництва у сфері правосуддя: екстрадиція та конфіскація // Юридична Україна. – 2003. – №6. – С. 34-39
5. Пашковський М.І. Особливості доказування у кримінальних справах, пов'язаних з наданням міжнародної правової допомоги : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. «Кримін. процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Пашковський Микола Іванович ; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2003. – 21 с.
6. Милинчук В.В. Новые тенденции международного сотрудничества в сфере уголовного процесса: концепция транснационального правосудия // Государство и право. – 2004. – №1. – С. 87-97.
7. Теория государства и права. Курс лекций /Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М. – 2000. – 776 с.
8. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – М.: Юристъ, 1999. – 520 с.
9. Ромашев Ю.С. Международное правоохранительное право / Ю.С. Ромашев. – М.: ИНФРА-М, 2012. – 368 с.
10. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник / Под ред. П.А. Лупинская. – М.: Юристъ, 2004. – 800 с.
11. Волеводз А.Г. Правовое регулирование новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002. – 528 с.
12. Смирнов М.І. Інститут взаємної правової допомоги у кримінальних справах: сучасний стан та перспективи розвитку: Монографія. – Одеса: Фенікс, 2006. – 242 с.
13. Виноградова Оксана Іванівна. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Виноградова Оксана Іванівна. – Харків, 2000. – 230 с.
14. Волеводз А.Г. Концептуальные проблемы совершенствования регламентации уголовно-процессуальных аспектов международного сотрудничества в проекте УПК РФ // Юрист. – 2001. – № 1. – С. 69-74.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012р. № 4651-VI – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
16. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Білорусь від 16 липня 1999р. № 295-3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=НК9900295>
17. Кримінально-процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки від 14 липня 2000 року № 907-ІГ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14110/preview>
18. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова від 14 березня 2003р., № 122-XV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14512/preview>